

СЕМЕЙНОЕ ПРАВО

УДК 347.6

ДО ПИТАНЬ МАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН ЧОЛОВІКА ТА ДРУЖИНИ
У РАЗІ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Оксана САФОНЧИК,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

SUMMARY

In the proposed article examines the property relations of husband and wife at the termination of marriage family relations, as well as their legal implications. It is noted that the main legal consequences of the termination of marriage is the emergence of certain property obligations between the former spouses, namely financial assistance and support, division of common property, which the spouses acquired during the marriage, and the obligation of one of the spouses who lives separately to take part in the upbringing of children and to support them (pay alimony). In the legislation of most countries in the world, it is characteristic that cumulative links in various combinations be established in order to resolve the issues of termination of marriage family legal relations and their legal consequences. In this connection, this problem requires further investigation.

Key words: marriage, family relations, marriage family relationship, termination of marriage, property relations of spouses.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено майнові правовідносини чоловіка та дружини у разі припинення шлюбно-сімейних правовідносин, а також їх правові наслідки. При цьому наголошено, що основними правовими наслідками припинення шлюбу є виникнення певних майнових обов'язків між колишнім подружжям: матеріальна допомога та підтримка, поділ спільного майна, яке подружжя придбало за час шлюбу, а також обов'язок одного з батьків, який проживає окремо, приймати участь у вихованні дітей та утримувати їх (сплачувати аліменти). У законодавстві більшості країн світу є характерним встановлення у різних комбінаціях кумулятивних зв'язків щодо вирішення питань припинення шлюбу та його правових наслідків. У зв'язку із цим зазначена проблема потребує подальшого дослідження.

Ключові слова: шлюб, сімейні правовідносини, шлюбно-сімейні правовідносини, припинення шлюбу, майнові правовідносини подружжя.

Постановка проблеми. На сьогодні Українська держава, перебуваючи на шляху до євроінтеграції, з метою вдосконалення та уніфікації норм та положень інституту сімейного права в частині нормативно-правового регулювання шлюбно-сімейних правовідносин (виникнення та припинення шлюбу, наслідки припинення шлюбно-сімейних правовідносин, виникнення майнових правовідносин подружжя тощо) вживає заходів щодо врахування сформованих європейськими органами стандартів та правових традицій.

Шлюбно-сімейні правовідносини – це основа розвитку та становлення суспільства, і регламентується цей інститут положеннями сімейного права. У правових системах країн Євросоюзу, як і в українській правовій системі сімейного права, одним із найважливішим у разі виникнення та припинення шлюбно-сімейних правовідносин вважають наявність певних майнових правовідносин між подружжям.

За законодавством України спільна власність подружжя є однією зі складних цивільно-правових проблем. Незважаючи на те, що Сімейний кодекс України (далі – СК України) ввібрав у себе досвід, накопичений за роки радянської влади, і передбачив гнучкий механізм пристосування власності подружжя до мінливих потреб сім'ї (шлюбний договір), правове регулювання відносин спільної власності членів сім'ї не можна вважати досконалим і завершеним.

Актуальність теми. Соціально-економічні зміни, які відбулися в нашій країні за останні роки, зробили вирішальний вплив на розвиток шлюбно-сімейних відносин [6, с. 43–46]. Відродження права приватної власності, поява нових її об'єктів, скасування обмежень щодо складу та кількості майна, розширення меж

договірної ініціативи членів сім'ї – це ті передумови, що стали причиною виникнення абсолютно нових видів майнових відносин у сім'ї. Крім того, особливо актуальності набувають: визначення основних підстав виникнення права спільної сумісної власності, адже характерна особливість права спільної сумісної власності зумовлена множинністю суб'єктів і єдністю об'єкта; суб'єктний склад; рівноправність суб'єктів у здійсненні наданого їм права; основні критерії припинення (поділ) права спільної сумісної власності справедливим, законним чином. На цьому тлі особливої актуальності набуває проблема пошуку і розроблення нових правових механізмів, покликаних адекватно регулювати майнові відносини між подружжям у шлюбі і після припинення шлюбно-сімейних відносин. Ідеться про ті внутрішні юридичні засоби, від якості, оптимальності та ефективності яких залежить майбутній розвиток шлюбно-сімейних відносин в Україні загалом [7].

Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких правознавців, як: Ч.Н. Азімов, Т.Ф. Алексеєнко, С.С. Алексеєв, М.В. Антокольська, О.М. Бандурка, О.Б. Безпалько, С.М. Братусь, Я.Р. Веберс, Є.М. Ворожейкін, Д.В. Генкін, В.С. Голанчук, К.А. Граве, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, О.О. Єрошенко, Н.М. Єршова, І.В. Жилінкова, О.С. Іюффе, О.М. Калітенко, В.М. Косак, Н.С. Кузнецова, К.Б. Левченко, В.В. Луць, Н.Ю. Максимов, Р.П. Мананкова, В.П. Маслов, Г.П. Матвеев, О.А. Підпригора, О.А. Пушкін, З.В. Ромовська, В.О. Рясенцев, В.М. Самойленко, В.І. Семчик, Р.О. Стефанчук, Є.А. Суханов, В.А. Тархова, Ю.К. Толстой, Є.О. Харитонов, К.Л. Цимбал, Ю.С. Червоний, Я.М. Шевченко та ін.

Отже, метою статті є науковий аналіз, систематизація, оцінка, розроблення пріоритетних напрямів сімейного права в галузі виникнення та припинення шлюбно-сімейних правовідносин, теоретичних та практичних проблем, що виникають у сфері шлюбно-сімейних правовідносин.

Викладення основного матеріалу дослідження. Здійснення подружжям (чоловіком та дружиною) права спільної власності може привести також і до його припинення. Припинення спільної власності чоловіка та дружини відбувається шляхом розподілу або у випадку смерті одного з подружжя. Припинення права спільної власності подружжя регулюється ст. ст. 69–72 СК України [2].

Припинення права спільної власності чоловіка та дружини може бути пов'язане з кількома обставинами:

1) припинення шлюбу шляхом розлучення (ст. 72 СК України). Слід зазначити, що це положення суперечить ч. 1 ст. 68 СК України, відповідно до якої розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, придбане під час шлюбу;

2) смерть одного з подружжя;

3) роздільне проживання подружжя за фактичного припинення подружніх відносин;

4) встановлення договірному режиму майна чоловіка і дружини. Укладення шлюбного договору в цьому разі буде підставою для припинення дії законного режиму спільності придбань [9].

Припинення спільної власності подружжя здійснюється шляхом її розділу на частки між співвласниками. Цей розподіл може бути проведено на будь-якому етапі шлюбно-сімейних правовідносин:

1) у період шлюбу;

2) у момент розірвання шлюбу;

3) після припинення шлюбу;

4) у разі пред'явлення кредитором вимог про розподіл спільного майна подружжя для звертання стягнення на частку одного з подружжя у спільному їхньому майні.

У юридичній літературі розглядають поняття «поділ спільного майна подружжя» як угоду, спрямовану на припинення режиму спільності на майно, нажите за час шлюбно-сімейних відносин [12, с. 21]. Дійсно, такий поділ є дією обох членів подружжя: і чоловіка, і дружини, у результаті чого режим спільності майна подружжя припиняється і кожний із них стає власником тієї частки, яка йому виділена.

За відсутності суперечки між подружжям розподіл майна може бути зроблений добровільно. У цьому разі чоловік і жінка укладають угоду про розподіл. Надання такої угоді визначеної форми не є умовою її дійсності. Чоловік і жінка можуть нотаріально засвідчити таку угоду за власним бажанням, оскільки нотаріальна форма створює велику правову визначеність, особливо у взаєминах із третіми особами. За наявності угоди майно поділяється відповідно до цієї угоди. Подружжя може поділити майно не в рівних частках, а в іншій пропорції. Однак відступ від рівності часток не повинний порушувати інтереси третіх осіб. Зокрема, якщо розподіл зроблений із метою запобігання звертання стягнення на майно одного з подружжя його кредиторами, останні вправі заперечити таке угодою про розподіл [3].

Спільність майна, нажитого подружжям, як основний принцип діє доти, поки шлюб існує, і закінчується лише з його припиненням [4, с. 16].

Як уже було сказано, стаття 68 СК передбачає, що розірвання шлюбу не є обов'язковою умовою для припинення права спільної сумісної власності подружжя на майно, придбане під час шлюбу.

До вимог розлучених чоловіка та дружини про розподіл майна, нажитого ними в період шлюбу, застосовується

відповідно до ч. 2 ст. 72 СК України трирічний термін позовної давності. При цьому спливання трирічного терміну позовної давності для вимог про розподіл спільного майна чоловіка та дружини, шлюб яких припинений, варто обчислювати не з моменту припинення шлюбу, а із дня, коли один зі співвласників довідався або міг довідатися про порушення свого права власності (ч. 2 ст. 72 СК України, ч. 1 ст. 261 Цивільного кодексу України).

І якщо розірвання шлюбу означає автоматичне припинення законного режиму спільності придбань, то воно не тягне за собою змін стосовно спільного майна, нажитого в період шлюбу. Це означає, що після набуття чинності рішенням суду про розірвання шлюбу майно, що знову набувається колишнім подружжям, є роздільним (тому що режим спільності придбань припинився). Однак речі, що були нажиті в період шлюбу і після його розірвання, продовжують складати спільну сумісну власність (тепер уже колишнього подружжя), що буде зберігатися до моменту розподілу [5].

Вчинений під час шлюбу розподіл спільної власності подружжя означає припинення права спільної власності тільки на роздільне майно. Тому та частина майна, що не була розділена, а також майно, нажите дружиною та чоловіком у період шлюбу, надалі складає їхню спільну власність, якщо, звичайно, інше не передбачено договором між ними [11, с. 111].

У тому разі, коли колишні чоловік і дружина будуть продовжувати жити однією сім'єю, а їхній шлюб був розірваний у реєстраційному порядку, то розірвання шлюбу за заявою зацікавлених осіб може бути визнано судом фіктивним. Виходячи зі змісту ст. 108 СК України, фіктивне припинення шлюбу можна визначити як таке розірвання шлюбу органом РАЦС, що було здійснено подружжям не з метою припинення шлюбних відносин і подальшого сімейного життя, а з якою-небудь іншою метою.

Сьогодні одним із найактуальніших питань є поділ після розлучення майна, придбаного у кредит під час шлюбу. Це пояснюється тим, що за роки кредитного буму в Україні більша частина нерухомості, автомобілів і побутової техніки придбавалась у кредит – повністю або частково.

Згідно з нормами СК України, якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, зокрема гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної власності чоловіка та дружини. Отже, за загальним правилом майно, придбане подружжям у кредит, є спільною власністю чоловіка та дружини. У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Для значної кількості законодавств країн світу є характерним встановлення у різних комбінаціях кумулятивних прив'язок щодо вирішення питань припинення шлюбу та його правових наслідків (наприклад, Естонія, Італія, Португалія, Румунія, Туніс, Угорщина, Швейцарія та ін.) [8, с. 143–145].

За законодавством України припинення шлюбно-сімейних відносин не віднімає права спільної сумісної власності подружжя на майно, нажите за час шлюбу, для цього необхідно його розділити. До вимог про поділ майна, заявлених після припинення шлюбних відносин, застосовується позовна давність у три роки (ч. 2 ст. 72 СК України) [2]. З моменту розірвання шлюбу втрачається право на одержання спадщини за законом після смерті колишнього чоловіка або дружини, право на пенсійне забезпечення у зв'язку із втратою другого з подружжя за встановленими у законі підставами тощо. Однак припинення

шлюбних відносин не впливатиме на обсяг батьківських прав, а саме право одного з батьків, який проживає окремо, брати участь у вихованні дитини, а другий із колишнього подружжя не може йому в цьому перешкоджати. Усі питання виховання та утримання дітей після припинення шлюбно-сімейних відносин вирішуються за взаємною згодою батьків або в судовому порядку.

Більшість країн континентальної Європи є католицькими країнами, і, безумовно, на шлюбно-сімейні відносини істотно вплинуло канонічне (католицьке) право, згідно з уявленнями якого розлучення або взагалі неприпустиме, або дозволяється не інакше, як рішенням церковних органів виключно за наявності суворо обмежених підстав. Сучасне законодавство щодо розлучення певною мірою лібералізоване, однак держава продовжує контролювати процес розлучення подружжя, оскільки вважається, що розпад сім'ї вкрай небажаний для суспільства, негативно на ньому позначається. Разом із тим ця позиція поступово відступає з міркувань захисту інтересів людської особистості.

Закони зарубіжних країн допускають розірвання шлюбу переважно у судовому порядку за наявності певних підстав, основними з яких є безнадійний розпад сім'ї та винна поведінка одного з подружжя, яка дозволяє іншому ініціювати процедуру розлучення.

У праві держав – членів Євросоюзу існує так званий інститут сепарації – як правило, умовне, безстрокове припинення дії шлюбу судом та одержання дозволу на роздільне проживання чоловіка і дружини [10, с. 103]. Іншими словами, подружня пара юридично оформляє роздільне проживання, при цьому дійсність шлюбу не припиняється, а чоловік і дружина не в змозі укласти іншого шлюбу. Однак можуть наставати наслідки іншого характеру: припиняється обов'язок спільного проживання, не виникає режим спільного майна, що набувається за час такого роздільного проживання, та ін. В акті суду про встановлення режиму роздільного проживання врегульовуються майнові питання та питання виховання дітей. Обидві сторони протягом цього періоду однаковою мірою відповідають за утримання дітей. Подружжя може обрати законне роздільне проживання як засіб перевірки того, чи є сенс подавати на розлучення. У багатьох випадках сепарація є попередньою стадією розлучення, хоча може закінчуватися примиренням подружжя та збереженням сім'ї.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно відмітити, що між дружиною та чоловіком після припинення шлюбно-сімейних правовідносин виникають майнові та немайнові правовідносини, що є одним із найактуальніших питань у процесі розгляду проблематики сімейних стосунків після розірвання або припинення шлюбних відносин, яке виникає за становлення інституту шлюбно-сімейних відносин у контексті євроінтеграції України. У зв'язку із цим зазначена проблема потребує подальшого дослідження.

Список використаної літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
3. Антокольская М.В. Семейное право : [учебник] / М.В. Антокольская. – 2-е изд. перераб. и допол. – М., 2000. – С. 131.
4. Дзыба Р.А. Равноправие супругов – основной принцип советского семейного права / Р.А. Дзыба. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1972. – 84 с.
5. Жилинкова И.В. Правовой режим имущества членов семи / И.В. Жилинкова. – Х. : Ксилон, 2000. – 376 с.
6. Жилинкова И.В. Имущественные отношения между супругами / И.В. Жилинкова // Малая энциклопедия нотариуса. – 2004. – № 1 (13). – С. 43–46.
7. Жилинкова И.В. Проблемы правового режима имущества членов семьи : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право» / И.В. Жилинкова ; Нац. юрид. академия Украины им. Ярослава Мудрого. – Х., 2000. – 407 с.
8. Мироненко І.В. Міжнародне приватне право : [навчальний посібник] / І.В. Мироненко. – К. : Алерта, 2012. – 272 с.
9. Нечаева А.М. Семейное право : [курс лекций] / А.М. Нечаева. – М. : Юристъ, 1998. – 332 с.
10. Полянский П. Развитие понятия брака в истории Советского семейного права / П. Полянский // Вестник Московского университета. Серия «Право». – 1998. – № 2. – С. 98–106.
11. Пцелинцева Л.М. Семейное право России / Л.М. Пцелинцева. – 2-е изд. перераб. и допол. – М. : Норма, Инфра-М, 2002. – 368 с.
12. Сімейне право України : [підручник] / [Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилинкова та ін.]; за заг. ред. В.І. Борисової та І.В. Жилинкової. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 264 с.